

Ita Mariann

Az intimitás fogalmi változásai a kapcsolati pszichoanalízis tükrében

Bevezetés

Tanulmányomban arra vállalkozom, hogy az intimitás fogalomváltozásait, illetve az intimitás koncepciójának tartalmi formálódását a kapcsolati pszichoanalízis szemléleti perspektíváján és teoretikus megközelítésein keresztül vizsgáljam. Bár az intimitás nem kizárólagosan pszichológiai koncepció – szociológiai, filozófiai, társadalom- és kritikaelméleti, antropológiai tudományterületeken is gyakran tárgyalják –, s nem tartozik a pszichoanalízis legalapvetőbb, hagyományos elméleti talapzatához sem, a fogalom ezen, eredetileg marginális jelentősége azonban egyre inkább megváltozni látszik. Mindebben társadalmi-kulturális folyamatoknak, főként a hetvenes évektől felerősödő különféle tendenciáknak lehet szerepe, amelyek a pszichoanalízis területén is kifejtették hatásukat, hozzájárulva a kapcsolati pszichoanalízis megszületéséhez, szemléleti térnyeréséhez (Nemas, 2017). Miután ezen irányzat a terapeuta és a páciens viszonyrendszerét, érintkezéseik dinamikáit, interperszonális kapcsolódásuk formálódását is hangsúlyosan kezeli a pszichoanalízis során, így okvetlenül figyelmet fordít az intimitás jelenségére, annak teoretikus megragadására, értelmezésére. A kapcsolati pszichoanalízis tehát reflexív és kritikai beállítódást javasol, amennyiben felismeri, hogy a pszichoanalízis, habár szeretné magát neutrálisnak, időtől és tértől függetlennek láttatni, valójában se nem apolitikus, se nem ahistorikus, nem objektív, és végképp nem független a társadalmi-kulturális hatásoktól, változásoktól (Mcknight – Movahedi, 2019). A pszichoanalízis teoretikus pluralizálódása mindenképpen visszaköszön abban, hogy az intimitás egyre több pszichoanalitikus tartalmú folyóiratcikkben jelenik meg. Nemas (2017) 1964-től követi nyomon a fogalom e konjunktúráját, hangsúlyozva, hogy a hatvanas évek átfogó társadalmi, kulturális és gazdasági változásai, melyek hatottak a nemi szerepekről szóló narratívákra és ideológiákra, főként Nyugat-Európában és Észak-Amerikában, bizonyosan közrejátszottak abban, hogy az intimitás kérdésével foglalkozó tanulmányok hirtelen megsokasodtak a pszichoanalitikus folyóiratokban.

Írásomban tehát arra próbálok rámutatni, hogy a hatvanas-hetvenes évek néhány, átfogó jellegű társadalmi folyamata milyen változást hozott az intimitás terén, e

fejlemény pedig miként járult hozzá a kapcsolati pszichoanalízis irányzatának kialakulásához, szemléleti megközelítése elfogadásához és alkalmazásához. Ezt az összefüggést azonban kölcsönhatásként értelmezem, mivel azt szándékozom bemutatni, hogy az intimitás újszerű dinamikáit leginkább a kapcsolati pszichoanalízis elméleti érvrendszerain keresztül lehet megragadni. Ilyen formán tehát az intimitás megélésében bekövetkező változások révén lendületet nyerő kapcsolati pszichoanalízis termékenyen hozzájárult magának az intimitásnak a fogalomtörténeti jelentőségű újradefiniálásához, illetve azon keresztül általában az intim kapcsolatokról való közgondolkodás alakulásához. Vagyis azoknak a mélyreható változásoknak, amelyek ezen évtizedekben érték az intim relációkat, különösen azok párkapcsolati formáit, csak az után sikerült pontosabb jelentést adni, hogy terapeuta és páciens viszonyrendszere is – éppen e változások hatására – új fénybe került. Tanulmányomban hat olyan, a kapcsolati pszichoanalízis szemléleti megközelítése szerint újragondolt aspektusát emelem ki terapeuta és páciens intim viszonyának, amelyek általánosabban a párkapcsolati, illetve még szélesebb értelemben, mindenfajta intim relációra érvényesen vonatkoztathatók. Ezen aspektusok sorában tárgyalom, miként teoretizálta a kapcsolati pszichoanalízis a makro-mikro összefüggések dinamikáit, a negatív érzések jelentőségét, a sérülékenység fel- és elismerésének fontosságát, a közelség jelentését, a tudattalan hatások relevanciáját, valamint a szelf és a Másik idegenségének kölcsönösségét az intimitás szempontjából.

A kapcsolati pszichoanalízis születése

A kapcsolati pszichoanalízis olyan szemléleti keretrendszer, amely elsősorban az intra- és interperszonális kapcsolatot helyezi a terápiás folyamat középpontjába. Kidolgozott elmélet és meghatározott módszerek helyett inkább olyasfajta szemléletmódot, megközelítést jelent, amely több tekintetben kihívást intéz a hagyományos pszichoanalízis rögzített status quo-ja ellen (Malone, 2017). A kapcsolati analízis az 1980-as, '90-es években jelent meg. Jay Greenberg és Stephen Mitchell 1983-ban elsőként írták le a kapcsolati pszichoanalízis fogalmát *Object Relations in Psychoanalytic Theory* című könyvükben (Greenberg – Mitchell, 1983).

A kapcsolati irányzat különbözik más elméleti iskoláktól a tekintetben, hogy hiányoznak azok az egyéni elméletalkotók, akik nevéhez kidolgozott modellek és elkötelezett követők kapcsolódnának, ellentétben például a freudíanus, kleiniánus tanokkal és azok alkalmazóival. Ennek eredményeképpen nincs egyetlen, egységes kapcsolati elmélet. Ehelyett a kapcsolati pszichoanalízis olyan keretrendszert nyújt, amely segít újraértékelni a kapcsolatok jelentőségét. A múlt, jelen és jövő, külső és belső világ, fantázia és realitás dinamikus egymásra hatását igyekszik megérteni. Az ebben a szemléletben dolgozó pszichoanalitikus nem csupán páciensére, a kettejük közötti kapcsolatra, hanem saját belső pszichés tapasztalataira is reflektál párhuzamosan, szem előtt tartva, hogy ő maga is aktív hatással van a terápiás folyamatra (Harris, 2017).

Az irányzat nem csupán a pszichoanalízis felé intéz kihívást, hanem a tekintélyelvű rendszerekkel szemben általában is. Az analitikus kapcsolatban folytatott küzdelem az autonómiáért, a kapcsolódásért egy lehetséges modellt kínál a társadalmi elnyomás elleni fellépéshez. A kapcsolati megközelítés térnyerése a pszichoanalízisben megfelel a feminista látásmódnak, sőt, részben abból fakad, hiszen megkérdőjelezi a rögzített nemi szerepeket, azok társadalmi jelentéstartalmát és nyelvi kifejezését, valamint a mindezekből következő mintákat, értékeket, normákat, konvenciókat, viselkedésformákat és elvárásokat (e témára részletesen a későbbiekben térek ki). A kapcsolati irányzat emellett erősen támaszkodik a kritikai pszichológia és a szociális konstruktivizmus megközelítéseire is. A kritikai pszichológia szélesebb perspektívát nyit a társadalmi-kulturális folyamatokra, vagyis arra, ahogyan az egyén tapasztalatát befolyásolja annak társadalmi-kulturális közege (Parker, 2015). E megközelítés szerint a mainstream pszichológia megteremtette az alapot az individualista szemlélet számára, elhanyagolva a társadalmi hatások jelentőségét az egyéni szenvedésben. A kritikai pszichológia továbbá megkérdőjelezi a terapeuta neutralitását, értéksemlegességét.¹

A szociális konstruktivizmus irányzata szerint nem létezik objektív tapasztalat, egyetlen igazság – ehelyett a szubjektív élmény és vélekedés kerül a középpontba (Malone, 2017). A valóság maga is relatív, az adott társadalom alakította keretek között jelenik meg (vö. Berger – Luckmann, 1998).

Tág értelemben véve, minden olyan elméletalkotó a kapcsolati pszichoanalízis előfutárának tekinthető, akinél terapeuta és páciens kapcsolata kiemelt helyet kap a terápiában. Ilyen például Ferenczi, Bálint Mihály, Winnicott, Klein, Bion, Kohut és Loewald, akik mind úgy vélik, hogy az emberi psziché jelenségeit csak kapcsolati kontextusban lehet értelmezni. Ferenczi hangsúlyozza a tapintat mint beleélési képesség jelentőségét, valamint a terapeuta viszontáttételi érzéseinek meghatározó szerepét a terápia során (1997). Bálint Mihályt szintén foglalkoztatta az analitikus szerepe és maga a terápiás kapcsolat. Az első pszichoanalitikusok között beszélt a viszontáttételi érzések fontosságáról (2015). Míg korábban a terapeuta szubjektív érzéseit kiiktatandónak tartották, mint ami megzavarja a terápia sikerét, az analitikus objektív látásmódját, addig később kulcsfontosságúvá váltak ezen emóciók. Kohut (1959) *Introspection, Empathy, and Psychoanalysis* című művében az empátiát nevezi meg egyetlen lehetséges módszerként, amelynek segítségével egy másik ember lelkiállapota hozzáférhetővé válik a megfigyelő számára.

„There is no such a thing as an infant” – Winnicott híres mondása jól megragadja e gondolkodásmód lényegét, hiszen nem csupán arra utal, a kisgyermek képtelen túlélni szülői gondoskodás nélkül, hanem arra is, hogy nem alakulhat ki az énje a társas környezet nélkül, azaz önmagában nem létezhet, nem létezik (Winnicott, 1960).

A kölcsönös, kétirányú kapcsolódást fejezi ki az is, ahogyan Bion újraértelmezi a projektív identifikáció fogalmát, mondván, nem csupán egyirányú folyamatról van szó, amelynek során a páciens a terapeutára kivetített érzésekkel eléri, hogy az a projekciónak megfelelően érezzen, viselkedjen. Inkább olyan kölcsönös folyamat zajlik, amelynek kialakulásában a terapeuta szerepe is kiemelt jelentőségű (pl. a

¹ A kritikai pszichológia jelentőségéről Máriási és Vida (2015) vitaindító írása ad rövid és tartalmas áttekintést.

terapeuta sérülékenysége, személyes múltbéli tapasztalatai, melyek felületet adnak az ilyen típusú bevonódásra) (Seligman, 1999). Szintén itt kell megemlíteni Ronald Fairbairn nevét, aki megkérdőjelezi a freudi állítást, miszerint az ember alapvetően örömkereső lény. A szerző kritikus érvelése szerint, amíg az egyén szándékait, lelki életét ebben a motivációs rendszerben próbáljuk feltárni, addig megértésünk felszínes, hiányos, torzult marad. Ehelyett azt állítja, hogy az ember alapvetően kapcsolatkereső (*object-seeking*) lény, ezzel hangsúlyozza a kapcsolatok életünkben betöltött alapvető, lényegi szervező jelentőségét (Fairbairn, 1952).

Magát a pszichoanalízist gyakran úgy tekintik, mint az intimitás tudományát (Jordan-Moore, 1994). Ebből következően, amikor a pszichoanalízis paradigmáinak változását vesszük górcső alá, akkor egyúttal az intimitás fogalmi jelentésének alakulását, formálódását is vizsgáljuk. Éppen ezért a pszichoanalízis imént összefoglalt, hangsúlyos szemléletváltásait a következőkben az intimitás fogalmának lencséjén keresztül bontom ki.

Elsőként, szélesebb perspektívát nyitva a sérülékenység társadalmi szintű vetületeire, az intimitás individuális megélésének és a társadalmi folyamatoknak az egymásra hatását vizsgálom, azaz az mikro- és makroszint kölcsönhatását. Ezt követően olyan elméleti érveléseket mutatok be a pszichoterápiás tapasztalatok tükrében, amelyek az intimitás élményét, az azt kísérő pozitív érzéseken túl, negatív érzelmi töltetű lelki folyamatokkal is gazdagítják, vagyis „jó” és „rossz” dinamikus váltakozásaival, egymást kiegészítő összetartozásával láttatják azt. Majd a pszichoterápiás térben megjelenő áttételi és viszontáttételi érzésekről, valamint a terapeuta és páciens oldaláról egyaránt fontos sérülékenység felismeréséről is szó lesz, hangsúlyozva az intimitás élményében a tudattalan működési módok megjelenését, érvényesülését.

Intimitás és társadalmi keret

Az évtizedek során a pszichoanalitikus elmélet és gyakorlat drasztikus változásokon ment keresztül, reagálva különböző társadalmi és kulturális átalakulásokra a családi struktúrán és a párkapcsolaton belül. Az apa- és ödipális központú elmélet helyett az anya szerepe és a preödipális folyamatok kerültek középpontba (Cancian, 1986). A terapeuta mint anya az anya-gyermek kapcsolatot helyezi fókuszba, feminizálja a pszichoanalízist, az analitikus fókuszról átkerül a figyelem a kapcsolati mátrixra, ezzel eltávolodik az izolált individuum mítoszától (Cancian, 1987). Az intimitás feminizálódása azt jelenti, hogy az interperszonális kommunikáció feminin minőséget ölt, amely jelenségben a társadalom és a pszichoanalízis kölcsönös egymásra hatását figyelhetjük meg (Cancian – Gordon, 1988). A pszichoanalízis ebben a tekintetben sokkal inkább tűnik egyfajta művészi performansznak adott szociokulturális környezetben belül, semmint tér-idő és társadalmi hatásoktól független, örök érvényű tudománynak. A pszichoanalitikus elmélet – csakúgy, mint a szubjektum – változik, reagál a történelmi feltételekre, ezzel hatást gyakorol a szubjektum formálódására is.

Az 1950-es évek Amerikájának kulturális normái megerősítik az érvényes nemi szerepmodelleket, meghatározva férfi és nő, illetve férj és feleség feladatait. A *Ladies Home* című újság tanácsadó rovatának címe: „Megmenthető-e ez a házasság?” (Can This Marriage Be Saved?). Az 1953-ban indult rovatban Ann Landers kapcsolati tanácsadó válaszolja meg a házassági problémákra irányuló olvasói levelekben felvetett kérdéseket. Alistair McKnight és Siamak Movahedi (2019) egyfajta archívumként tekint a levelekre, és szisztematikusan vizsgálja a rovat tartalmát a kezdetektől egészen 2002-ig. 588, jellemzően nők által írt levelet elemezve kutadják a szerelem és intimitás változását, figyelembe véve a közben dinamikus alakuló kulturális kontextus hatásait. Az elemzésből kirajzolódik egyfajta fejlődési ív kapcsolati modellben az 1950-es, '60-as évek társadalmilag rögzített nemiszerepmodellejtől az 1980-as, '90-es évek párkapcsolati ideáljáig, ahol központi jelentőségűvé válik az egyenlőség és a kölcsönös tisztelet a partnerek között. A házasság intézménye a társadalmi rendet volt hivatott fenntartani, és olyan erkölcsi értékeket hirdetett, melyek a kódolt nemi identitásokon keresztül érvényesültek. Ilyen érték például a nők képessége az önfeláldozásra és a férfiak egyedüli kenyérkeresőként, családfenntartóként való szolgálata. Azt a nőt, aki többet szeretett volna elérni annál, mint amit az implicit társadalmi szerződés alapján megengedhetett magának, önzőnek bélyegezték. Az a férfi pedig, aki nem volt hajlandó dolgozni azért, hogy a családját támogassa, lustának tűnt a kollektív társadalmi moralitás tükrében (vö. Beck – Beck-Gernsheim, 1995). Ez idő tájt tehát a nőket abban támogatták, hogy tagadják meg az ágenciájukat, az aktivitásra vonatkozó szükségletüket egy passzív, függő helyzettel megbékélve, míg a férfiakkal szembeni elvárás éppen az volt, hogy utasítsák el a passzivitásra, függőségre vonatkozó szükségletüket. Aztán az 1960-as években, a második feminista hullám hatására az intimitás új ideálja jelent meg, amely a pszichológiai diskurzusban a kommunikáció és a szelf-aktualizáció fontosságát helyezte a középpontba.

Ennek hatására az intimitás kulturális narratívái az emberek cselekedeteinek viselkedéses megértésétől elmozdultak két ember belső érzelmi élményei felé. A kapcsolati konfliktus nem egy ember megoldandó problémája többé, hanem két egyenlő partner relációjában értelmeződik. Habár az 1950-es évek folyamán is számos levélben fejezik ki nők az érzelmi fájdalmukat, melyet férjük viselkedése okoz számukra, Landers nem hallotta meg ezeket a hangokat, az esetek többségében nem reagált rájuk. Példaként alább kiemelek néhány, az 1950-es, '60-as évekből származó olvasói levelet.

Egy női olvasó arra panaszkodik, hogy férje túl sokat jár el inni az ismerőseivel, mire Landers megerősíti a tényt, hogy férjének muszáj elmennie a barátaival, gyakorolva ezzel a férjet megillető jogokat. Ezt meg kell értenie egy feleségnek – folytatja a tanácsadó –, továbbá kompromisszumként javasolja, hogy a nő ajánlja fel: hetente csak kétszer menjen el a férje otthonról, cserébe pedig ő kedvenc sörével és zenéjével várja haza. Egy másik női olvasó tanácsot kér férjével kapcsolatban, aki egyáltalán nem jár el vele otthonról, nem hajlandó beszélgetni, munka után csak lazít, tévét néz, ignorálja feleségét. Landers antiszociálisnak minősíti a férfit, és azt tanácsolja a nőnek – alkalmazkodva férje otthonülő természetéhez –, hívja át magukhoz a barátnőit, akikkel beszélgethet. Megint másik esetben egy magát frigidnek

tartó nő megvallja, fárasztó számára, hogy Landers egysíkúan válaszol a hasonló problémákkal küzdő nők leveleire. Csupán a nőket hibáztatja, fel sem vetve a másik oldal, azaz a férfiak felelősségét, akik nem mutatnak valódi érzéseket, érzékenységet feleségeik felé. Egy férfi olvasói levélben arra panaszkodik, hogy felesége az apjától kér pénzt a háztartási költségek kiegészítéséhez. Landers elismeri a férfi jogát, hogy egyedüli családfenntartói szerepét megőrizze. Mivel ekkor a kulturális normák még ezt diktálták, s a kétkeresős háztartások kevéssé voltak elfogadottak, így az anyagi segítségkérés indokolt esetben is hagyományokba ütköző volt.

E levelek hatásosan érzékeltetik azt, Landers milyen mértékben fogalmazta meg válaszait az adott kor érvényes kulturális mintái, referenciái, narratívái szerint. Míg korábban egyértelműen a válás ellen volt, az 1970-es években teszi fel először a kérdést: „Vele vagy nélküle érzed magad jobban?” A változó társadalmi-kulturális tendenciák tehát annak megfelelő, újszerű reflexiókat váltottak ki Landersből, aki így a kultúrát ismerő, annak a társas viszonyokra való hatásait kommentálni tudó párkapcsolati szakértőként egyúttal a kulturális progresszió reprezentánsa is. Fokozódó érzékenységet mutat a nők elnyomása iránt, melyet feltehetően a hetvenes években bekövetkező válása is ösztönöz. Nem arról van tehát szó, hogy az 1960-as évek előtt, amikortól a nők kollektív hangja egyre nagyobb teret kapott széles társadalmi szinten is, senki sem beszélt volna a nőként megélt szenvedéseiről. Egyszerűen az amerikai kultúra maga – ez esetben Ann Landers megtestesüléseként – képtelen volt meghallani őket, legalábbis nem reagált rájuk.

A társadalmi átalakulásokhoz hasonló változást figyelhetünk meg a pszichoanalitikus diskurzusban is. A pszichoanalízis már nem patriarchális, hanem anyaközpontú, a nemi egyenlőség és a feminizmus virágzásnak indul.

Annak, ahogy a társadalmi folyamatok minduntalan, akár erőszakosan is betörnek az egyén intim terébe, szemléletes leírását adja Adrienne Harris (2017) „Tank in Bedroom” című tanulmányában. Érzékletesen fejezi ki azt, hogy az intimitásra nem tekinthetünk úgy, mint olyasvalamire, ami kizárólag személyes szinten jelenik meg, és független a tágabb intézményi, társadalmi, történelmi kontextustól. Az intimitás értelmezését, megélését ugyanis különböző domináns, erőszakos vagy akár csábító erők hatják át. Harris saját gondolkodási keretét a kortárs kapcsolati analízisen belül helyezi el, mely a személyes és társadalmi folyamatokat dinamikus egymásra hatásként ábrázolja, így ahogyan az egyén mint szubjektum nem lehet független a közösségtől, úgy az általa megélt, személyesnek ható élményt mint intim tapasztalatot sem lehet csupán individuális szinten vizsgálni. A címben megjelenő szimbolikus képet Konrád György író ihlette, aki elmesél egy történetet egy hentesről, aki a falujukban élt. A hentes felesége otthon éppen ágyneműt cserélt, amikor egy tank egyszer csak betört a hálószobájuk falán, mert kint az út jeges és csúszós volt. Amikor Konrád legközelebb találkozott a hentesel, megkérdezte mi történt, mire a hentes így felelt: „A történelem eljött hozzánk.” A tank tehát a történelmet, a hálószoba pedig a személyes szinten megélt intimitást jelképezi. A példa visszatükrözi, ahogy a társadalom minden szövetét átjáró absztrakt hatalom (vö. Foucault, 1991) leér – ez esetben nagyon is hirtelen és erőszakosan behatol – az egyén társas érintkezéseibe, inter- és intraperszonális élményeibe, tudatos és tudattalan tartalmaiba, mélyen formálva annak legbensőbb lelki tapasztalatait.

Harris e konstellációban külön foglalkozik a szégyen értelmezésével, amely lényegi jelentőségű az intimitás megértésében. A szégyen ugyanis az egyik legbosszantóbb, de mégis legintimebb érzelmünk, amely alapvetően társas-társadalmi hatások következménye. A szerző Erving Goffman 1963-as *Stigma* című könyvéből idézve emlékeztet, hogy a teljesen szégyenmentes férfi Amerikában fehér, fiatal, házas, városi, északi, heteroszexuális, protestáns, apa, tanult, teljes állásban foglalkoztatott, sportos (Goffman, 1963). Aki mindezen tulajdonságokkal nem bír, az könnyen szégyenteljes helyzetben találhatja magát. Vagyis, visszautalva Harris fenti tanulmányának címére, az a bizonyos szimbolikus tank, a hatalom társadalmi mintákban és elvárásokban, illetve intézményesített, eszmei, ideológiai és narratív struktúrákban megtestesülő tankja igen sok ponton betörhet intim terünkbe, megzavarva legprivátabbnak hitt személyes szféránkat.

Örömkeresés helyett tárgykeresés az intimitásban

Habár Melanie Klein nem használta az intimitás kifejezést, a tárgykapcsolat-elmélet olyan konceptuális keretet ad, amelyben tárgyalhatóvá válik az intimitás mint komplex, dinamikus érzelmi világ, kapcsolódási mód, átfogva külső és belső megfigyeléseket a szelf és a másik között, a „jót” és „rosszat” egyaránt. Stromberg (2018) a kleini koncepciót párhuzamba állítja Diotima beszédével, ahol a jó és rossz érzések nem kizárólagosak. Platón *A lakoma* című művében Diotimától származtatja Szókratész gondolatainak tartalmi eredetét. A bölcs papnő, Diotima egy fiatal filozófusnak ad tanácsot. Úgy érvel, beismerni azt, hogy a szeretet nem jó és nem szép, nem ok arra, hogy azt gondoljuk, a szerelem rossz és csúnya. A szeretet nem statikus, hanem dinamikus, oszcilláció a hasítás és az integráció között, mely folyamat során a jó és rossz nem elkülöníthetők. Stromberg szerint, ahogy a filozófusok számára megszívlelendők Diotima szavai, úgy a pszichoanalitikusok számára is megfontolandóak a kleini tanítások. A jó és rossz éles szeparációja helyett a megértő kapacitás növelése lenne fontos, intellektuálisan és érzelmileg egyaránt. Ugyanis mind az egyoldalú hasítás, mind pedig a kizárólagos integráció veszélyeket rejt magában. Bármelyik oldal túlhangsúlyozása az érzelmi komplexitás, a szeretet élményének sematizálásához, a tudattalan elemek tagadásához, ezen keresztül pedig patológiához vezethet. Stromberg szerint Klein ugyan nem használja az intimitás kifejezést, mégis a szeretet természetét tárgyalva annak alapvető vonását ragadja meg. Ha az intimitás tárgyalásakor csupán a pozitív elemeket erősítjük meg, akkor ezen érzelmekre korlátozzuk a szeretetet/szerelmet, mindez pedig az intimitás fogalmának deformációjához vezet.

A korábban már tárgyalt Fairbairn-féle megközelítés, miszerint az emberek elsősorban kapcsolatkeresők és nem örömkeresők, plasztikus és tömör kifejezését adja a kleini, szókratészi gondolatoknak, amelyek jelentősége ma is rendkívül aktuális. Az emberi lélek legmélyebb motivációi nem érthetők meg, ha csupán az örömkereső keretrendszerben gondolkodunk. Korunk giddensi „tisza kapcsolataiban”, ahol a feleket nem kötik intézményi rendszerek, külső nyomás (házasság, anyagi kiszolgáltatottság), bármikor könnyedén felbonthatják a párkapcsolatot, amikor azt

már nem érzik kölcsönösen kielégítőnek (Giddens, 1991). Sik Domonkos szociológus így ír a tiszta kapcsolatokban megjelenő intimitásról:

„Egyrészt a kapcsolat esetleges nehézségeiért, kudarcaiért a felek viselik a felelősséget, így azok révén identitásukban érintettek. Másrészt a kapcsolat stabilitását – külsődleges kényszerek híján – magán a kapcsolaton belül kell biztosítani az elköteleződés révén. [...] Ennek az elköteleződésnek a felépítése és folyamatos fenntartása nagyban függ az intimitás megteremtésétől. Az intimitás egyfajta egyensúlyi állapotként értelmezhető, melyben egyaránt lehetőség van a megmutatkozásra, a közös valóság kialakítására, az elismerésre és az autonómiára – ezek egyike sem dominálja a többit. Erre csakis abban az esetben nyílik mód, ha a feleknek sikerül egymás iránt kölcsönös bizalmat kialakítaniuk. Az intimitáson alapuló tiszta kapcsolatok ebben az értelemben a késő modernitás kulcsfontosságú társadalmi helyei. Miután a formális hétköznapi viszonyokat az egzisztenciális szorongás és a bizalmi deficit jellemzi, elsősorban a tiszta kapcsolatokban alapozható meg az ontológiai biztonság, a másokba, a világba és az önmagunkba vetett bizalom.” (Sik, 2013, 134.)

Láthatjuk, hogy az intimitást ebben a szociológiai értelmezési keretben kizárólagosan pozitív jelenségként határozzák meg, tehát különösen nagy nyomás alá kerül, hiszen a kapcsolati biztonság alapját kell adnia, mégpedig harmonikusság, kiegyensúlyozottság révén. Mintha a giddensi „tiszta kapcsolatban” csupán egy kilúgozott, dinamizmusától, negatív oldalától megfosztott „tiszta intimitás” lenne megengedhető. Ilyen körülmények között talán minden korábbinál nehezebb megfelelő módon integrálni a szerelem pozitív és negatív elemeit, megtartva a dinamikus oszcillációt, hiszen az intimitás biztonságos egyensúlyi állapottal való azonosítása homlokegyenest szembemegy a kleini koncepcióval. Ebből következően maga az intimitás fogalma is torzul; „fecsegő érzelmesség” (Fáber, 2021), „reflexív érzelemmenedzsment” lesz (Fáber, 2019) messze távolodva eredeti jelentésétől.

Egy további példát látunk az intimitás komplexitásának leegyszerűsítésére és ezzel torzulására Esther Perel népszerű pszichoanalitikus *Szeretkezés fogságban* című önéletrajvi könyvében, melynek egyik fejezetcíme: „Több intimitás, kevesebb szex” (Perel, 2021, 43-65). Ebben a felfogásban az intimitás egyenlővé válik a duálunió megteremtésével, a túlzott közelséggel, az együttéléstől eredő megszokással, mely idővel az izgalom megszűnéséhez, a szexuális együttélétek csökkenéséhez vezet. Azaz Perel értelmezésében az intimitás és a szexualitás egymást kizáró fogalmakká válnak. A szerző sokféle receptet kínál, melyben az állandó közelség mellett érzelmi, fizikai távolsághoz juthatnak a felek, így megteremtve, újratemtve a szerelem dinamikáját.

Waren Wilner (1975) hangsúlyozza, hogy a pszichoanalitikus orientációjú intimitásfogalom meghatározásakor elengedhetetlenül fontos a tudattalan tapasztalat figyelembevétele. Éppen ezért – szemben Perel megközelítésével – a „közelséget” elsősorban a saját tudattalan tartalmakhoz való közelségként írja le, illetve interperszonális helyzetben e tudattalan tartalmak megoszthatóságát hangsúlyozza. A tudattalan komponens bevonása pedig teljesen más fénytörésbe helyezi a „közelség” jelentését. Míg Perelnél a közelség a megszokás, az unalom veszélyét hordozza magában, addig a pszichoanalitikus intimitás-fogalomban rejlő közelség az új, az

idegen, a meglepő, sőt, az ijesztő tapasztalat megjelenését implikálja. Az intimitásban rejlő paradoxon miatt minél intimebbé válik a kapcsolódás a saját pszichés tartalmakhoz, illetve a másik emberhez, annál ismeretlenebbnek tűnik fel az egyén önmaga számára, miként a másik ember is idegenné lesz. Sullivan *Interpersonal Theory* (1953) című művében leírja, hogy az egyén legintimebb részével való találkozásakor mintha a „nem-én” személyesülne meg. E tapasztalatot nyugtalanító, akár hátborzongató érzések kísérik. Megjelenhet szorongás, pánik, undor vagy rémület, bizonyos fokú disszociáció az ismeretlentől való félelem következtében. Wilner az „*uncanny emotion*” kifejezést használja, amelyről eszünkbe juthat Freud „kísérteties” fogalma (Freud, 1919), melynek megtapasztalásakor mindaz, ami addig otthonos és ismerős volt, idegennek, ismeretlennek, fenyegetőnek tűnhet fel. Azért, hogy az intimitás tapasztalatával járó szorongást az egyén képes legyen elviselni, az új élmények felé való nyitottságra, bizonyos fokú szorongástűrésre van szüksége. Ennek következtében, mintegy a kellemetlenség jutalmaként – írja Wilner –, ahogy az ellenállás oldódik, a kreativitás növekszik, a tudatosság kiterjed korábban átvilágítatlan területekre, új reakcióminták, önészlelési, ön- és viláértelmezési gondolati struktúrák, ideák jönnek létre.

Habár Wilner hangsúlyozza az intimitáshoz kapcsolódó negatív érzéseket, és ezzel árnyalja, mélyíti, sőt új megvilágításba helyezi a szociológiában vagy a mainstream pszichológiában használatos, a tudattalan komponens teljesen figyelmen kívül hagyó intimitásfogalmat, mégis, mintha mindezek a kellemetlenségeken túl kellene (lehetne?) jutni annak érdekében, hogy egy, a korábbinál letisztultabb, rendezettebb, kreatívabb, tudatosabb helyzethez érkezzünk meg. Azaz felfogása szerint úgy tűnik, az intimitást kísérő negatív érzések nem inherensen részei az emberek közötti intim kapcsolódás tapasztalatának, csupán átmenetileg szükséges szembenéznünk velük és elviselnünk azokat. Így arra a következtetésre juthatunk, hogy Wilner, habár kiemeli az intim kapcsolódással járó fájdalmas érzéseket, alapvetően megmarad az örömkereső gondolkodási keretrendszeren belül.

Egy másik nehézséget jelent az intimitást övező ellentmondásosság terén az intim tapasztalat hatására bekövetkező tudatosság kiterjedése. Wilner ezt a folyamatot egy feloldhatatlan ellentétként értelmezi, hiszen amennyiben definíciója nyomán az intimitás a „legbensőbb”, „legszubjektívebb” én-részt jelenti, továbbá gondolatmenete tükrében elfogadjuk, hogy intim tapasztalat során e tudatosság nőtön-nő, terjed, akkor mindez épp az én legbensőbb bensőjének hígulásához, felszámolásához vezet, hiszen az egyre láthatóbbá, egyre könnyebben kifejezhetőbbé válik. Ebből a perspektívából jobban megérthető az az éles kritika az intimitással kapcsolatban, amelyet Byung-Chul Han filozófus fogalmaz meg *A transzparencia társadalma* című könyvének „Az intimitás társadalma” című fejezetében. Han megközelítésében az intimitás egyenlő a transzparenciával, pontosabban: „Az intimitás a transzparencia pszichológiai formulája” (Han, 2020, 67). Ebből az azonosításból pedig számos ilyesféle következtetés születik: „A világ ma nem színház, ahol cselekményeket és érzéseket ábrázolnak és olvasnak, hanem piac, ahol intimitásokat állítanak ki, árulnak és fogyasztanak” (uo., 66). „A lélek transzparenciáját vélik elérni azzal, hogy kinyilvánítják az intim érzelmeket és lecsupaszítják a lelket” (uo., 67). „Az intimitás zsarnoksága mindent átpszichologizál és személyessé tesz” (uo., 68). „A világháló

intimszférává vagy komfortzónává változik, melyből eltávolítottak minden távolit” (uo., 66).

Amikor tehát Han a felszínes kapcsolódás mögött a valódi kapcsolódás hiányát fogalmazza meg, a valódi megnyílás helyett a lecsupaszított transzparenciát, akkor lehetséges, hogy épp azokra a veszélyekre igyekszik felhívni a figyelmet, amelyeket Melanie Klein is sugall: a túlzott hasításhoz hasonlóan a túlzott integráció is a tudattalan elemek tagadásához, az intimitás fogalmának torzulásához vezethet.

Sérülékeny páciens, sérülékeny analitikus a kapcsolati pszichoanalízisben

A kapcsolati pszichoanalízis fontos terápiás kulcsfogalmai többek között az szelf-állapotok és az én sokfélesége (*self-states, multiplicity of the self*). Attól függően, hogy kivel kerül kapcsolatba az egyén, más-más én-részek aktiválódhatnak (Malone, 2017). Sullivan (1964) szerint minden embernek annyi személyisége van, ahány interperszonális kapcsolata. Az, hogy a különböző én-részek mennyire koherensek, integráltak, vagy mennyire hasítottak, egyénileg eltérő. A kapcsolati pszichoanalízis szerint minden szelf-állapotban jelen van a szubjektív realitás tapasztalata, és az analitikus feladata, hogy segítsen kapcsolatot teremteni az erősen disszociált én-részek között. A kapcsolati analitikus nem csupán a páciens énjének sokféleségéről gondolkodik, hanem a sajátjáról is. Célja, hogy belépjen a páciens valóságaiba, megismerje annak belső tájképét, és saját magán tapasztalja a másik hatásait. Például a páciens haragjának hatására a terapeuta kapcsolatba léphet saját tapasztalatával arról, hogy milyen bántva lenni és félni. Ez alapján gondolkozva a pácienséről, felmerülhet, hasonlít-e az valamire a páciens történetében. E tapasztalatot, amelynek során a terapeuta bepillant saját belső világába, legtöbbször nem osztja meg páciensével, de segít neki abban, hogy megértse őt.

Noelle Burton (2012) pszichoanalitikus a különböző szelf-állapotok közti intimitás kialakulását mutatja be egy esettanulmányán keresztül, melyben személyes tapasztalatát osztja meg. Az, ahogyan a terapeuta saját szelf-állapottaihoz képes volt empatikus módon viszonyulni, elősegítette a pácienssel való intim kapcsolódást is. Amíg ez nem történt meg, addig az analitikus személyes traumája, saját vetélése felett érzett akut gyásza gátolta a páciensével szembeni empátia érzését. Amint a terapeuta saját sérülékenységét megmutatta a páciense számára is, az képes volt ráhangolódni önnön sérülékenységére, mely, míg korábban a szégyen kontextusában jelenthetett csak meg, most vitalizáló hatásúvá vált.

Az elsődleges ok, amiért elkerüljük a sérülékenységet és az abból fakadó intimitás érzését, alapvető emberi természetünkben gyökerezik, hiszen ösztönösen tartózkodunk a nyugtalanító, ijesztő élményektől. Vagyis azon tapasztalásoktól, melyek a tudattalannal való találkozáshoz vezetnek. Munkája során az analitikusnak ezért – a kapcsolati irányból szemlélve – sokkal több bizonytalanságot kell elviselnie. Richard Billow pszichoanalitikus őszinte vallomásában feltárja önnön merev, szigorú szelf-állapotát, amely nem elég rugalmas ahhoz, hogy hatékonyan foglalkozzon azzal az érzelmi tartalommal, ami a pszichoanalízis intim környezetében megjelenik. Mint

mondja: „Mi, terapeuták félünk az ismeretlentől, magunkban csakúgy, mint pácienseinkben, idegenkedünk a tudattalan, csakúgy, mint a tudatos érzelmi tudás befogadásától. Rettegünk az alapvető érzelmektől (pl. a szeretet, gyűlölet megjelenésétől, a tudás, főként az érzelmi tudás keresésétől). Ellenállunk és kizárjuk a fejlődést, valamint a felfedezés következményeit.” (Billow, 2000, 422.)

Felismerve a terapeuták intimitástól való félelmét, amelynek része az is, hogy a páciens felfedez bennük valami szégyenleteset, számos kortárs szerző ösztönöz a nagyobb érzelmi rizikó vállalására a pácienssel. Ilyesféle okfejtések találhatók meg az alábbi kulcsszavak mentén a témában a következő szerzőknél: Aron (1996) – *kölcsönösség*; Davies (1996, 1998, 1999, 2004) – *munka a szelf-állapotokkal*; Ehrenberg (1992) – *intimitási küszöb*; Hoffman (1998) – *rituálé és spontaneitás*; Slavin és Kriegman (1998) – *a pszichoanalitikusnak változnia kell*.

Warren Poland (2017) pszichoanalitikus, szintén a kapcsolati perspektívából megközelítve, *Intimacy and Separateness* című könyvének egyik fejezetében a terapeuta félelmét, korlátait veszi számba. Ilyen például a terapeuta bizonytalansága azzal kapcsolatban, hogy pontosan mi is történik, merre halad a terápia. A félelmet okozhatják viszontáttételi érzések, melyeket a páciens vált ki, lehetnek személyes szorongások, melyek a terapeutából erednek, akár a pszichoanalitikus folyamathoz kapcsolódva. A szerző külön fejezetet szentel az empátia korlátainak, melynek tárgyalásával már nem az a célja, hogy ösztönözze a terapeutát saját én-részeivel való kapcsolatra, s így elősegítse a minél teljesebb empátiát. Ehelyett egy olyan álláspontot kínál, amelyben az analitikus szabadon fel- és elismerheti, hogy senki sem fogja igazán tudni soha, hogy mit érez a másik ember, ezért az empátia csak akkor lehet valóban érvényes, ha a terapeuta elismeri páciense másságát, tőle való különállóságát. Poland hangsúlyozza a tanú szerepét a terapeuta jelenlétében, figyelmében. Olyan tanúét, aki nem próbál meg úgy tenni, mintha pontosan tudná, mit érez a másik, de fenntartva aktív, figyelmes jelenlétét, interpretációkkal segíti elő a terápiás folyamatot. Az elkülönülés nemhogy nem zárja ki az intimitást, hanem része annak. Az „intim elkülönülés” (*intimate separation*) a pszichoanalitikus alapszituáció lényege. Az elkülönülésben a terapeuta tiszteli páciense autentikus énjét, felismeri benne a különleges másikat. Tudja, hogy ő maga is elkülönült, szubjektív én, nem páciense „szellemképe”, áttételi tárgya. A páciens megérzi saját kívülállását, azt, hogy a terapeuta számára ő egy másik, és viszont. Ez a kívülállóság emlékeztetheti legmélyebb félelmeire, a harmónia hiányát idézheti benne, ugyanakkor mégis ebből a pozícióból tapasztalhatja meg az élő, értő, elfogadó kapcsolatot a terapeutával. Poland szerint a kívülállóság és az ebből eredő fájdalom érzése mindig meg fog maradni, ám a kívülállóságtól való félelem érzése közben csökkenhet. Konklúziója szerint, bár minden analitikusnak és páciensnek az a célja, hogy közelebb kerüljenek egymáshoz, és jobban megértsék a másikat, ezt úgy tehetik meg érvényes módon, ha megvédik és tiszteletben tartják az elkülönültség végső, áthidalhatatlan szakadékát, amelynek határán mindannyian élünk.

Összehasonlítva Burton és Poland megközelítéseit a terápiás kapcsolódás szempontjából, valamint figyelembe véve Stromberg kleini modelljének értelmezését az intimitás tekintetében, számomra Poland megközelítése képviseli a komplexitás azon szintjét, amely magában foglalja az integrációra való törekvés és az elkülönülés

dinamikus egységét, a pozitív és negatív érzések közti egyensúlyt. Burton az integrációt mint végcélként hangsúlyozza, egy olyan folyamat során, ahol a diszharmóniából a harmóniába jut páciens és terapeuta, a negatív érzések legyőzésén keresztül tehát a pozitív érzések kerekednek felül, a hasítás legyűrése az idealizált integráció felé vezető út. A terapeuta feladata e folyamat során – hogy állandó, párhuzamos, reflexív kapcsolatban legyen saját és páciense elkülönült én-részeivel – érzelmileg olyannyira megterhelő lehet, mely a napi praxissal nem feltétlenül egyeztethető össze. Talán ennek eredménye is, hogy egyre-másra jelennek meg különféle szerzők írásai a terapeutát nagyobb érzelmi rizikóvállalásra buzdítva. A tény, miszerint ilyen fokú ösztönzésre van szükség, már önmagában jelezheti, hogy valami olyasmit várnak a terapeutától, ami nem autentikus, mindezt pedig – paradox módon – épp az autentikusság kívánalmainak zászlaja alatt teszik.

Befejezés – az intimitás küszöbén

E tanulmány betekintést kívánt nyújtani az intimitás fogalmi változásának alakulásába, valamint e folyamat többretegűségét hangsúlyozta az egyéni szinttől egészen a társadalmi hatásokig, a pszichológia mellett szociológiai, filozófiai értelmezési kereteket is bevonva. Noha úgy tűnhet, hogy az intimitás fogalmának letisztultabb értelmezésétől egyre távolodunk e sokszempontú megközelítés következtében, mégis fontosnak tartom e bizonytalanság elviselését a fogalmi komplexitás tényleges megragadása érdekében. Mindez nem csupán elméleti irányultságú megfontolás, hanem egészen gyakorlatias célokat is szolgál. Ha ugyanis a fogalomról alkotott képünk túlságosan behatárolt, akkor a mindennapi élményeink megértése is behatárolttá válik, és ez különösen igaz a gyakran oly nehezen megfogható intim tapasztalataink esetében. Az olyan egyszerű, és az intimitás fogalmának megértésében kulcsszerepet játszó fogalmak, mint a közelség, távolság vagy az önfeltárás jelentése is változik attól függően, hogy pontosan milyen górcső alá vesszük. A kapcsolati közelség vezethet unalomhoz, megszokáshoz a hagyományos megközelítésben, míg ugyanez a fogalom pszichoanalitikus szemléletben jelentheti az ismeretlenhez, a radikálisan idegenhez való közelséget, melyet felkavaró érzések kísérnek. Hasonlóképpen a távolság jelenthet emocionális elhidegülést, empátiahiányt, de létrehozhat egy olyan jótékony távolságot is, melynek mentén valóságos(abb) kapcsolódás jöhet létre, hiszen képesek lesznek az egyének a másikat annak másságában szemlélni. A transzparencia értelmezhető nyitottságként, önfeltárásként, de más szempontból mindez csupán varázstalanított, lecsupaszított átlátszóság.

A mindennapi élet tapasztalatai és a fogalmi gondolkodás kapcsolódásánál maradvány megfogalmazódhatnak a következő kérdések: Intim kapcsolatban lehet-e a terapeuta páciensével, akit bizonyos szempontból idegennek lát, és nem érzi át pontosan annak érzéseit? Megélhet-e intimitást egy kapcsolatban valaki, aki nem teszi lelkileg „átlátszóvá” önmagát, és nem kéri ugyanezt a másiktól? Létrejöhét-e az intimitás élménye, amikor alapvető és áthidalhatatlan szakadékot éreznek a felek egymás között? Intim tapasztalat-e az is, amikor az ismerős másik időnként ismeretlennek, sőt ijesztőnek tűnik fel? Úgy vélem, ha a fent említett sokszempontú

megközelítést figyelmen kívül hagynánk, könnyen támadna az az érzésünk, hogy a fenti kérdésekre nemmel válaszoljunk, ezzel elszegényítve, kizárva az intim élmény köréből magát a tapasztalatot az intimitás vélt kritériumainak való megfeleléskényszer nyomása alatt. Kár lenne az intimitást (azaz: az intimitás zsarnokságáról szóló érveléseket) vádolni, talán inkább érdemes a fogalmat, ezen keresztül pedig magát a megélt élményt rehabilitálni.

Felhasznált irodalom

- Aron, L.** (1996). *A Meeting of Minds: Mutuality in Psychoanalysis*. Hillsdale, NJ: The Analytic Press.
- Bálint M.** (2015). *Elsődleges szeretet és pszichoanalitikus technika (I–II)*. Budapest: Animula.
- Beck, U. – Beck-Gernsheim, E.** (1995). *The Normal Chaos of Love*. Cambridge: Polity Press.
- Berger, P. L. – Luckmann, T.** (1998). *A valóság társadalmi felépítése*. Budapest: Jósöveg Műhely.
- Billow, R.** (2000). Bion's Passion. The Analyst's Pain. *Contemporary Psychoanalysis*, 36(3): 411–426.
- Burton, N.** (2012). Getting Personal: Thoughts on Therapeutic Action through the Interplay of Intimacy, Affect, and Consciousness. *Psychoanalytic Dialogues*, 22(6): 662–678.
- Cancian, F. M.** (1986). The Feminization of Love. *Signs*, 11(4): 692–709.
- Cancian, F. M.** (1987). *Love in America: Gender and Self-Development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cancian, F. M. – Gordon, S. L.** (1988). Changing emotion norms in marriage: Love and anger in Women's US Magazines since 1900. *Gender and Society*, 2(3): 308–342.
- Han, B.-C.** (2000). *A transzparencia társadalma*. Budapest: Ráció Kiadó.
- Davies, J. M.** (1996). Linking the “Pre-Analytic” with the Postclassical: Integration, Dissociation, and the Multiplicity of Unconscious Process. *Contemporary Psychoanalysis*, 32(4): 553–576.
- Davies, J. M.** (1998). Multiple Perspectives on Multiplicity. *Psychoanalytic Dialogues*, 8(2): 195–206.
- Davies, J. M.** (1999). Getting Cold Feet, Defining “Safe-enough” Borders: Dissociation, Multiplicity, and Integration in the Analyst's Experience. *The Psychoanalytic Quarterly*, 68(2): 184–208.
- Davies, J. M.** (2004). Whose Bad Objects are We Anyway? Repetition and Our Elusive Love Affair with Evil. *Psychoanalytic Dialogues*, 14(6): 711–732.

- Ehrenberg, D. B.** (1992). *The Intimate Edge*. New York: Norton.
- Fáber Á.** (2019). Az autotelikus párkapcsolat és a gyerekvállalás mint „metaprojekt”. *Replika*, 110: 95–133.
- Fáber Á.** (2021). Párvkapcsolati nehézségek – történeti és társadalomkritikai nézőpontból. *Új Egyenlőség*, letöltve: <https://ujegyenloseg.hu/parkapcsolati-nehezsegek-torteneti-es-tarsadalomkritikai-nezopontbol> Letöltés dátuma: 2022. május 20.
- Fairbairn, W. R. D.** (1952). *Psychoanalytic Studies of the Personality*. London: Tavistock Publications.
- Ferenczi S.** (1997 [1928]). A pszichoanalitikus technika rugalmassága. In: Ferenczi S., *Technikai írások*. Budapest: Animula.
- Foucault, M.** (1991), Governmentality. In: G. Burchell, C. Gordon, P. Miller (eds.), *The Foucault Effect* (87–104). Chicago: Chicago University Press.
- Freud, S.** (1919). A kísérteties. Ford. Bókay Antal és Erős Ferenc. In: S. Freud: *Művészeti írások* (245–281). Budapest: Filum.
- Giddens, A.** (1991). *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity.
- Goffman, E.** (1963). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. New York: Simon and Schuster.
- Greenberg, J. R. – Mitchell, S. A.** (1983). *Object Relations in Psychoanalytic Theory*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Harris, A.** (2017). Intimacy: The Tank in the Bedroom. *International Journal of Psychoanalysis*, 98(3): 895–907.
- Hoffman, I. Z.** (1998). *Ritual and Spontaneity in the Psychoanalytic Process: A Dialectical Constructivist View*. Hillsdale, NJ: The Analytic Press.
- Jordan-Moore, J. F.** (1994). Intimacy and Science: The Publication of Clinical Facts in Psychoanalysis. *The International Journal of Psychoanalysis*, 75(5-6): 1251–1266.
- Kohut, H.** (1956). Introspection, Empathy, and Psychoanalysis. An Examination of the Relationship between Mode of Observation and Theory. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 7(3): 459–483.
- Malone, J. C.** (2017). Relational Psychoanalysis: Not a Theory but a Framework. In: M., Charles (ed.), *Introduction to Contemporary Psychoanalysis*. London: Routledge.
- Máriási, D. – Vida, K.** (2015). Kritikai pszichológiát! A pszichológia intézményrendszere a kritikai pszichológia perspektívájából. http://imagobudapest.hu/images/lapszamok/2015_2_Egyeni_szocialis_problema_s_zam/02_Mariasi-Dora_Vida-Katalin_Kritikai_pszichologiat.pdf Letöltés dátuma: 2022. október 15.

- Mcknight, A. – Movahedi, S.** (2019). The Evolution of the Notion of Intimacy in Psychoanalysis and Culture. *American Imago*, 76(4): 589–621.
- Nemas, C.** (2017). Panel Report, IPA Congress Buenos Aires 2017: How Do We Understand Intimacy from an Intrapsychic Model: Where is the Unconscious in the Concept of Intimacy? *International Journal of Psychoanalysis*, 98(6): 1763–1766.
- Parker, I.** (2015). *Handbook of Critical Psychology*. London: Routledge.
- Perel, E.** (2021). *Szeretkezés fogságban*. Budapest: Cor Leonis.
- Poland, W.** (2018). *Intimacy and Separateness in Psychoanalysis*. New York: Routledge.
- Seligman, S.** (1999). Integrating Kleinian Theory and Intersubjective Infant Research Observing Projective Identification. *Psychoanalytic Dialogues*, 9(2): 129–159.
- Sik D.** (2013). Giddens modernitáselmélete: identitás és intimitás. *Replika*, 82: 131–144.
- Slavin, M. O. – Kriegman, D.** (1998). Why the Analyst Needs to Change: Toward a Theory of Conflict, Negotiation, and Mutual Influence in the Therapeutic Process. *Psychoanalytic Dialogues*, 8(2): 247–284.
- Stromberg, D.** (2018). Good and Bad: Love and Intimacy from Plato to Melanie Klein. *American Journal of Psychoanalysis*, 78(2): 159–181
- Sullivan, H. S.** (1950 [1964]). The Illusion of Personal Individuality. In: H. S. Sullivan (ed.), *The Fusion of Psychiatry and Social Science* (198–228). New York: W. W. Norton.
- Wilner, W.** (1975). The Nature of Intimacy. *Contemporary Psychoanalysis*, 11(2): 206–226.
- Winnicott, D. W.** (1960). The Theory of the Parent-Infant Relationship. *International Journal of Psychoanalysis*, 41: 585–595.